

кореспондентом, в особах І.Ірлявського, О.Теліги, Г.Світлицького, В.Січинського, В.Приходька, М.Коркішка, Д.Корбутяка. В цьому нас переконують листи і діалоги письменника, архівні документи. Як працювати над художнім і літературно-критичним матеріалом майстер слова також чимало перейняв з творчої роботи відомого літературознавця Б.Якубського. Саме останній в роки війни дав позитивну характеристику щодо журналістської та літературної практики молодого О.Смотрича. На еміграції його стилетворчість, новелістичне письмо привернуло увагу маститих критиків В.Виннченка, Ю.Шевельова, В.Чапленка, Ю.Лавріненка. Насамкінець для підсилення нашої думки, наведемо оцінку новеліста В.Русальського, який в листі (25.11.1955) до О.Гай-Головка писав: «Якої ти думки про новелі О.Смотрича? Як на мене, він добре володіє матеріалом... Але здібна холера! Твій і мій конкурент. Власне, мене тільки радує, що вони ті конкуренти е... Це головне» [6]. Отже, до кінця днів своїх письменник-модерніст працював творчо як майстер пера, пензля і блискучий професор музики, як свідомий українець, який і в чужомовному середовищі постійно розмовляв чистою літературною українською мовою, виховав не одне покоління талановитої творчої молоді (серед них, до речі, і його дружина Ніна Флорук).

Список використаних джерел і літератури:

1. Документи О.Смотрича, наведені в тексті, зберігаються в сімейному архіві В.Мацька.
2. Якубський Борис Володимирович (1889, с.Іллінці на Київщині – 28.12.1944, Київ) – літературознавець, критик, професор Київського ІНО. Співробітник Комісії для видання пам'яток новітнього українського письменства ВУАН та Київської філії Інституту літератури імені Т. Шевченка. В «Новому українському слові» опублікував статтю «Реалізм і романтизм в українській літературі» (1942, 5 лютого. – С. 3). Автор праць «Наука українського віршування» (К. 1922), «До проблеми ритму Шевченкових поезій» (зб. «Шевченко та його доба», П. К. 1925). За німецької окупації 1941 Якубський залишився в Києві, працював в газеті «Українське слово», за що поплатився життям. Спецпідрозділом СМЕРШ (смерть шпигунам) арештований 1 липня 1944 р. Від непосильних катувань помер у Лук'янівській тюрмі. Очевидно, подібна доля чекала на О.Смотрича, тому й емігрував.
3. Б.Якубський помилився, бо О.Флоринський не закінчив Київську консерваторію, а музичне училище.
4. Коркішко Микола Панасович (27.10 (09.11) 1884, Полтава – 13.03.1970, Австралія) – український письменник, журналіст і географ. Псевдоніми – М. Карельський, М. Лазорський. В роки війни був редактором газети «Подільнин».
5. Невідомий Олександр Смотрич (Флоринський): листування з Віталієм Мацьком // Слово і час. – 2012. – № 5. – С. 100.
6. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – Ф. 1352. – Оп. 1. – Спр. 184. – Арк. 21.

Summary

Inna Nikitova

Literary Portrait of Writer in Letters and Dialogue

For the first time in Ukrainian literary criticism literary portrait of Diaspora writer O.Smotrych through the prism of reading the letters and documents of formidable war period has been studied. In that time he was lucky to work in the newspapers «Ukrainske Slovo», «Podolianyn», to be among famous cultural figures (Olena Teliha, I.Irliavskiy (Roshko), B.Yakubskiy, H.Svitlytskyi, M.Lazorskiy and other). Surrounding, letters and documents originally «flash on» the writer's world outlook, which is brightly expressed in his artistic practice.

Key words: *Oleksandr Smotrych, letter, newspaper, research, document, article, literature, writer.*

УДК 821.161.2-1.09 Шевченко (045)

АЛЛА НІКОЛАЄВА,
викладач
(м.Хмельницький)

**Біографічний дискурс у світогляді і поетиці Тараса Шевченка
(кілька концептуальних зауваг в контексті аналізу його лірики)**

У статті аналізуються біографічний дискурс у творах Тараса Шевченка, написаних в період заслання. Доведено, що психологічні рефлексії, внутрішній монолог прочитується у формі розмови поета з самим собою, що є типовим для жанру медитативно-рефлексивної лірики. Ностальгія, роздуми про Україну «тідживлювались» власними спогадами, роздумами. Образ автора проступає майже в кожному творі, сповнений внутрішнім конфліктом.

Ключові слова: *автобіографічне, Україна, поезія, конфлікт, асоціації.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Життя і творчість Кобзаря широко відображено в працях С.Єфремова, П.Зайцева, І.Огієнка, Б.Лепкого, М.Рильського, І.Дзюби, А.Погрібного,

Г.Ключека, В. Смілянської та інших науковців. А все ж, твори Тараса Шевченка – найвеличнішого поета України і пророка її визволення – і надалі перебувають в центрі українських літературознавчих, історичних, мистецтвознавчих та лінгвістичних досліджень.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає в тому, аби на прикладі творів Т. Шевченка, написаних у період заслання, розкрити автобіографічний дискурс.

Виклад основного матеріалу... Як відомо з біографії поета, в квітні 1847 року його було заарештовано і відправлено до Петербурга. Після закінчення слідства Шевченка «за створення підбурливих та найвищою мірою зухвалих віршів» заслано до Оренбурзького окремого корпусу рядовим солдатом на 10 років. Заборона писати й малювати найбільше обурила Тараса: «Забрано найблагороднішу частину мого бідного існування! – читаємо в його щоденнику. – Трибунал під головуванням самого Сатани не міг би винести такого холодного, нелюдського вироку» [6, с.105]. Почалися роки принизливої муштри.

«У неймовірно тяжких умовах, у бур'янах, поза валами Орської фортеці, або в довгі безсонні ночі в смердючій казармі, вільний художник Академії мистецтв, поет, відомий на Україні, а тепер солдат № 191 за списком, ховаючись, мов злодій, знаходить силу й мужність для творчості. Свої невірні твори, незважаючи на жорстоку заборону царя і пильний нагляд начальства, поет записував у маленькі книжечки, що таємно зберігав у халявах. Протягом заслання їх було 27» [4, с.66]. Саме вони були єдиними, кому міг поет довірити свої думи, помисли, біль свого серця. Залишившись наодинці зі своїми думками, Шевченко багато згадував, розмірковував, намагався осмислити те, що мав і що вже втратив. Сумував і переживав за тим, що неможливо було повернути... Цілком закономірно, що автобіографічний момент істотно позначає ліричні твори періоду заслання.

У вірші-роздумі «І виріс я на чужині» поет, перебуваючи далеко від батьківщини, ніби умовляє себе: гіршою моральною мукою, ніж «в оцій пустині пропадять» [5, с.446], було б жити на Україні й безсило мовчати під залізною п'ятою самодержавства, бачити сваволю й образи панства, не маючи можливості допомогти його жертвам (своїм землякам):

Погано дуже, страх погано!
В оцій пустині пропадять.
А ще поганше на Україні
Дивитись, плакати – і мовчать! [5, с.447]

У вірші спостерігаємо контраст між уявленими картинами прекрасного життя народу на розкішно щасливій землі та реально існуючим лихом, яке несе кріпосництво. Тут – зіткнення потреби гармонії та реально існуючої в дійсності дисгармонії. Відверто гостро звучить означений конфлікт в останніх рядках:

Воно б, може, так і сталось,
Якби не осталось
Сліду панського в Україні [5, с.448].

Поезія написана під враженням від поїздки в 1843 році на Україну, де, звісно, серце поета переповнилося жалем до простих людей і величезною ненавистю до їх гнобителів-панів:

Чорніше чорної землі
Блукають люди, повсихали
Сади зелені, погнили
Біленькі хати, повалялись,
Стави бур'яном поросли,
Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли,
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть!.. [5, с.447].

Розуміння неспроможності допомогти Україні, драматизм особистого переживання відчуваємо в рядках:

І я, заплакавши, назад
Поїхав знову на чужину... [5, с.447].

У наведених прикладах зустрічаємо прийом, який загалом характерний для авторської манери Шевченка – прийом енжамбеману (перенесення), що надає віршеві сильнішої виразності, акцентує на перенесеному в інший рядок слові чи цілому виразі: «біленькі хати» [5, с.447], «поїхав знову на чужину» [5, с.447]. Ліричний спогад про своє дитинство, юнацькі роки, про долю своєї родини – тема багатьох творів періоду заслання. У відомому вірші «Якби ви знали, паничі» тема сім'ї поета, її долі підноситься до широкого соціального узагальнення: поет зобразив типову долю мільйонів українських кріпацьких родин. Починається вірш звертанням до дворянських поетів, які

описували в ті часи Україну як «тихий рай», а далі звучить викриття того раю: вмерла молодою мати, «не витерпів лихої долі» [5, с.521] батько, а діти, «мов мишенята» [5, с.521] голодні, бідні пішли в люди. З бодем поет згадує ті роки:

Я до школи –
носити воду школярам [5, с.521].

Адже він сам ще був дитиною, яка мріяла вчитись, а не зазнавати життєвих випробувань та злиднів. У цій поезії автор, як і в багатьох інших, із сумом згадує братів:

Брати на панщину ходили,
Поки лоби їм поголили! [5, с.521]
і сестер, яких називає «голубками»:
Ви в наймах вирости чужії,
У наймах коси побіліють,
У наймах, сестри, й умрете! [5, с.521].

Трикратне повторення слів «у наймах» підсилює думку й почуття, надає особливої гостроти конфлікту між вільним та наймицьким життям.

На нашу думку, це поліконфліктний твір, бо за відкритим зовнішнім конфліктом лежить і внутрішній, прихований конфлікт, викликаний сумом і жалем не лише за своїм дитинством, а й дитячими роками своїх братів і сестер. Постійно носить у собі поет біль за скривджену свою родину, поневолених співвітчизників і гнів проти гнобителів. І цей гнів раз у раз проривається назовні навіть у найінтимніших його ліричних поезіях. Так у вірші «Не молилася за мене» (1850) сумна лірична сповідь – спогад Шевченка про свої юнацькі мрії (родинне щастя з коханою дівчиною) несподівано переривається зверненням до Бога:

Даш ти, Господи єдиний,
Сади панам в Твоєм Раю... [5, с.513].

Тоді, коли поет прагне тихого родинного затишку, що зосібна втілюється в такій світоглядно-образній метафорі: «одну хатиночку в гаю та дві тополі коло неї...» І все-таки в кінці вірша це обурення дійсністю, обурення від нездійснених мрій ніби зникає, конфлікт згасає:

Я тільки хаточку в тім раї
Благав, і досі ще благаю... [5, с.513].

Повторене двічі «благаю» підкреслює, що Кобзар не залишає своїх мрій і про власний сімейний добробут, надії живуть у його скривдженій душі.

«Важко переоцінити значення «невільницької» лірики як біографічного джерела – джерела, яке розкриває передусім внутрішнє життя поета – заслання, його духовний світ. Факти його зовнішньої біографії відносно скупо відобразилися у віршах 1847-1850 років. У них автор не стільки розповідає про події, випадки, факти, деталі свого засланського побуту, скільки лірично розкриває свої думки й почуття. І разом із тим у його ліриці чимало життєвої конкретики. В основі окремих віршів – життєвий «факт», побутовий епізод, які стають побудником ліричного роздуму – переживання, емоційним поштовхом до розгортання ліричної теми» [1, с.40]. Наповнений автобіографічними переживаннями та їх художньо-образним переосмисленням вірш-послання «А.О.Козачковському», в якому поет згадує свого учителя-дяка, перші книжечки (аркушики)... Він все добре пам'ятає, не може забути, бо воно асоціюється з теперішнім життям:

І довелось знов мені
На старість з віршами ховатись [5, с.395].
Відверто зізнається адресатові:
...а надія
В неволі знову за своє,
Зо мною знову лихо діє
І серцю жалю завдає... [5, с.398].
З бодем у голосі звучить:
Виходжу, дивлюся,
І згадую Україну,
І згадять боюся... [5, с.396].

У вірші виразно окреслений внутрішній конфлікт – спогади про дитинство, про Україну не дають спокійно жити поетові, хоч минули літа, але живе він надією:

Чи, може, вже з неба
Подивлюсь на Україну,
Подивлюсь на тебе... [5, с.398].
Поет, можливо, вже й «благав би о смерті», але:
...Не дасте мені Бога

О смерті благи... [5, с.398].

«Активне проникнення автобіографічного елемента в структуру ліричних творів Шевченка періоду заслання стало чи не головним фактором, завдяки якому поет все більше віддає перевагу психологічній рефлексії, внутрішньому монологу іноді у формі розмови з самим собою – те, що є типовим для жанру медитативно-рефлексивної лірики. І в творенні малих поетичних форм рефлексивної лірики Шевченко досягає вершин художньої майстерності, нових цікавих відкриттів поетичної форми» [3, с.86].

Отже, проблема конфлікту в поезіях періоду заслання мала особливий вияв: далеко від України говорило серце поета щиро, правдиво, за кожним рядком проступала ностальгія, яка постійно «підживлювалась» власними спогадами, роздумами. Автобіографічний елемент проступає так чи інакше у кожному творі, здебільшого наповнений внутрішнім конфліктом. І саме творчий період заслання відкрив нам по-особливому геніального Шевченка-творця, Шевченка-людину, Шевченка-християнина, який в своєму феномені іманентно відобразив трансцендентальні відчуття і прагнення рідного народу.

Список використаних джерел і літератури:

1. Івакін Ю. О. Поезія Шевченка періоду заслання / Ю. О. Івакін. – К. : Наукова думка, 1984. – 237 с.
2. Коцюбинська М. Етюди про поезику Шевченка / М. Коцюбинська. – К. : Радянський письменник, 1990. – 271 с.
3. Мовчанюк В. П. Медитативна лірика Т. Г. Шевченка / В. П. Мовчанюк. – К. : Наукова думка, 1993. – 146 с.
4. Черкашин О. Деякі питання історії невідьницької поезії Шевченка / О. Черкашин // Матеріали 19 наукової шевченківської конференції. – К. : Наукова думка, 1972. – С. 66–70.
5. Шевченко Т. Г. Кобзар. Повна ілюстрована збірка / Т. Г. Шевченко ; передм. І. Дзюби. – Харків, 2013. – 720 с.
6. Шевченко Т. Г. Дневник / Т. Г. Шевченко // Зібрання творів : у 10-ти т. – К., 1951. – Т. 5.

Summary

Alla Nikolayeva

Biographical Discourse in the World Outlook and Poetics of Taras Shevchenko (Some Conceptual Remarks in the Context of his Lyrics' Analysis)

Biographical discourse in the works of Taras Shevchenko, written in the period of exile has been analyzed in the article. It is proved that psychological reflections, inner monologue can be read in the form of the conversation of the poet with himself, that is typical for the genre of meditative-reflective lyrics. The nostalgia, contemplations about Ukraine "were fertilized" with the own reminiscences, thoughts. The image of the author arises almost in every work, it is filled with the inner conflict.

Key words: *autobiographic, Ukraine, poetry, conflict, associations.*

УДК 821.161.1-1.09«19» (045)

СВІТЛАНА ПРОШЕНКО,

*кандидат філологічних наук, доцент
(м.Хмельницький)*

Експресія моральних метаморфоз у новелістиці Франца Кафки та Миколи Хвильового: компаративний аналіз

У статті досліджено визначальні домінанти експресіоністичного світобачення в літературному вимірі ХХ століття, зосереджено увагу на близькості імпресіоністичної поезики та мовних засобах мистецької спадщини українського і австрійського письменників. Змога продуктивного різноаспектного компаративного дослідження подається з точки зору художньо-стильових особливостей новел М.Хвильового та Ф.Кафки.

Наведено паралелі та аналогії між творами авторів, представлено власну спорідненість поезики та стилю новел через їх експресіоністичне світобачення. Встановлено, що у прозі обох авторів найвиразно втілені загальні принципи експресіоністичної поезики, саме спільність новел на загальному ідейно-тематичному, генетичному та типологічному рівнях. Твори письменників розглядаються як певний код людських відносин, як своєрідна модель життя.

На конкретних прикладах продемонстровано моральні метаморфози, які письменники втілюють у відповідні аналогії-символи у творчості. Символічно на типологічному рівні